

JULKISEN KESKUSTELUN MUODOT JA KEINOT KAHDESSA KULTTUURISSA

Pirkko Nuolijärvi & Liisa Tiittula *Televisiokeskustelun näyttämöllä. Televisioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000. 383 s. ISBN 951-746-131-3.

Vaikka median puhetapoja on viime vuosina tutkittu vilkkaasti, *Televisiokeskustelun näyttämöllä* on ensimmäinen suomalainen teos, joka analysoi julkisten keskustelujen kielenkäyttöä ja institutionaalisia piirteitä kielellisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Teos kokoaa Pirkko Nuolijärven ja Liisa Tiittulan yhteisen tutkimushankkeen »Vuorovaikutus televisiokeskustelussa» antia ja tuo arvokasta lisätietoa julkisen keskustelun kielestä ja puhekulttuurista. Samalla teos antaa oman panoksensa institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimukseen: kirjoittajat analysoivat

suomenkielisten monenkeskisten televisiokeskustelujen erityispiirteitä eri näkökulmista, tarkoituksenaan eritellä, mitä televisioinstitutionaalisuus on ja millaisena se näyttäytyy julkisen puheen kielimuodossa ja rakenteissa.

Teoksen lähtökohdat ovat eri tutkimusperinteiden risteyskohdassa. Vaikuteita on saatu varsinkin kriittisen mediadiskurssin tutkimuksen, sosiolingvistiikan ja keskustelututkimuksen kysymyksenasetteluista. Keskeisin tarkoitus on kuitenkin analysoida televisiokeskustelujen kielellisen vuorovaikutuksen luonnetta. Teoksen ytimenä

▷

ovatkin keskusteluanalyysin ja sosiolingvistiikan keinoin tehdyt yksityiskohtaiset havainnot suomalaisen julkisen keskustelun ominaisuuksista ja näiden vertailu saksalaiseen televisiokeskusteluihin. Aineistona on noin sadan tallennetun suomalaisen televisiokeskustelun korpus, jota täydentää pienempi otos saksalaisia keskusteluja. Lisäksi tutkimusmateriaali sisältää etnografista haastattelu-, dokumentti- ja havainnointiaineistoa. Etnografian keinoin hankittu taustatieto tuo toimijoiden ja osallistujien näkökulman osaksi analyysia ja antaa tietoa siitä, miten ohjelmien suunnittelu ja valmistelu sekä niiden taustalla vaikuttavat odotukset ja käsitykset hyvästä keskusteluohjelmasta vaikuttavat keskustelujen rakentumiseen. Näin lukijakin pääsee osalliseksi tiedosta, joka on tavallisesti saatavilla vain mediainstituution jäsenille ja osallistujille.

Erilaisten näkökulmien ja menetelmien valinta ja yhteensovittaminen on aina haaste. Tässä teoksessa ratkaisu toimii: eri näkökulmien myötä havainnot kielenkäytöstä ja vuorovaikutuksen mekanismeista asetuvat osaksi monitahoista kokonaiskuviota, jossa keskustelun muotoja ja rakenteita tarkastellaan osana instituution käytänteitä ja suhteessa julkisen keskustelun normistoon kahdessa erilaisessa puhekulttuurissa. Näistä aineksista syntyy hyvin monikerroksinen kuva siitä, miten ja millä ehdoin kielellinen vuorovaikutus rakentuu televisioympäristössä.

Näkökulmien moninaisuus on haaste myös lukijalle. Kirjan eri luvut perustuvat eri aineistoihin ja osin erilaisiin analyysimenetelmiin. Tutkijat liikkuvat ikään kuin todellisuudesta toiseen kohdistuen huomion välillä katsojalle näyttäytyvän keskustelun kulkua ja yksityiskohtiin, välillä taas näiden taustalta löytyviin institutionaalisiin ja kulttuuriin tekijöihin. Kirjan alkuosan luvut kuvaavat keskustelujen taustalta löy-

tyviä tekijöitä, kun taas keskustelun yksityiskohtaista rakentumista ja kielimuotoja tarkastelevat luvut vaativat lukijalta enemmän perehtyneisyyttä sosiolingvistiikan ja keskusteluanalyysin termistöön ja tekniikkaan. Teos ei siis rakenna yhtenäistä kuvausta televisiokeskustelujen todellisuudesta. Pikemminkin kokonaisuudesta kasvaa sarja puheenvuoroja, joiden näkökulma, aineisto ja menetelmä vaihtuvat kohteen mukaan, siten että eri tavoin kootut aineistot ja näiden analyysit tuottavat vastavuoroisesti tietoa keskustelujen eri puolista.

MILLAISTA ON HYVÄ TELEVISIOKESKUSTELU?

Kirjan toinen luku esittelee keskusteluohjelmien tekijöiden ja vastaanottajien näkemyksiä ja kuvaa televisiokeskustelujen lajityyppejä ja erityispiirteitä. Luku antaa kiintoisaa taustatietoa muun muassa siitä, miten ohjelmien tekijöiden näkemykset vaikuttavat vieraiden valintaan ja ohjelmien suunnitteluun, millaisiksi osallistujien tehtävät ja roolit muodostuvat erityyppisissä keskusteluohjelmissa ja miten televisioinstituution rajoitukset vaikuttavat spontaanin keskustelun syntymiseen. Televisiokeskustelijat ovat useammin miehiä kuin naisia ja tyypillisesti kokeneita julkisen keskustelun osapuolia: ammattitoimittajia ja näkyvässä yhteiskunnallisessa asemassa olevia asiantuntijoita tai julkisuuden henkilöitä. Televisiokeskustelujen teemat ja ohjelmakonsepti rakentuvat usein vieraiden ja näiden edustamien katsantokantojen ja asiantuntemuksen ympärille. Ennakkosuunnitelma muokkaa keskustelun kulun siten, että vieraiden sisääntulot ja esiintymisjärjestys kytkeytyvät teeman käsittelyyn ja ohjelman rakenteeseen.

Keskusteluohjelmien ihanteena pidetään yleisesti vireää, spontaania keskustelua. Toisessa luvussa kuvataan kiinnosta-

vasti seikkoja, joita voi pitää rakenteellisenä esteinä spontaanin keskustelun onnistumiselle. Yksi keskeinen tekijä on ohjelman käsikirjoitus, joka usein asettaa liian tiukat rajat keskustelun etenemiselle. Ohjelmaan ennakolta sijoitetut insertit vievät aikaa itse keskustelulta ja saattavat jopa katkaista juuri vauhtiin päässeän dialogin. Myös toimittajan käyttäytyminen saattaa kahlita keskustelua ja vähentää keskustelun vuorovaiikutteisuutta. Vaikka ohjelmien puhetyyli ja toimittajan rooli vaihtelevat lajityypistä toiseen, toimittajan tapa suunnata keskustelua vaikuttaa aina ohjelman luonteeseen. Toimittaja toteuttaa instituution asettamaa tehtäväänsä ohjailemalla vuorottelua, tekemällä kysymyksiä ja analysoimalla vastauksia sekä tulkitsemalla vieraiden puhetta katsojille. Tämä erityisasema näkyy myös muiden keskustelijoiden suhtautumistavassa: toimittajalle ei osoiteta kysymyksiä eikä hänen puheenvuorojaan kommentoida, vaan muut osallistujat tukevat omalla käyttäytymisellään toimittajan journalistisen instituution mukaista roolia.

Keskusteluohjelmat vaihtelevat asiapitoisista haastatteluista talk show -ohjelmiin ja kärjekkäisiin poliittisiin väittelyihin tai tenttaustilanteisiin. Sekä suomalaisessa että saksalaisessa ohjelmatarjonnassa näkyy mediakulttuurin viihteellistyminen: erilaisten puheohjelmien ja rupattelunäytösten määrä on lisääntynyt ja ohjelmien henkilökeskeisyys kasvanut viime vuosina. Ohjelmien lajityyppien kirjo ja eri osapuolten näkemykset nostavat kuitenkin esiin kaksi erilaista puhekulttuuria. Suomalainen keskustelukulttuuri näyttäätytty konsensushakuisena ja sovinnollisena, kun taas saksalaiseen keskustelukulttuuriin kuuluu moniarvoisuus, joka sallii riidan ja konfliktin käsitteilyn julkisesti ja jopa suosii julkisia riitelynäytöksiä.

Kirjoittajat kiinnittävät huomiota siihen, miten keskusteluohjelmien tyyli on

muuttunut selvästi kärjekkäämmäksi ja hyökkäävämmäksi. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet esimerkiksi saksalaisten, brittiläisten ja amerikkalaisten televisiohaastattelujen tyylin muuttuneen entistä enemmän konfrontaatiota suosivaksi (esim. Heritage 1985, 1999). Samantyyppinen kehitys on kirjoittajien mukaan näkynyt myös suomalaisissa keskusteluohjelmissa. Nämä havainnot ovat kiinnostavaa luettavaa sekä television katsojan että kielentutkijan näkökulmasta. Mielenkiintoista on pohtia puhetaiposten ja -tyylien yhteyksiä kansainväliseen median viihteellistymisen tendenssiin ja kovenemaan kilpailuun katsojien huomiosta. Kielentutkija herää kysymään, millaisia kielellisiä strategioita ja keinoja osapuolet käyttävät vastakkaisuuden rakentamiseen ja käsittelyyn. Näitä tekijät käsittelevätkin tarkemmin kirjan viidennessä luvussa.

TELEVISIOINSTITUUTIO KESKUSTELUN NÄYTTÄMÖNÄ

Yksi teoksen keskeisimmistä teemoista on televisiokeskustelujen asettuminen instituutiotaustaan. Televisiopusheen institutionaalisuutta luonnehditaan sängen monipuolisesti kirjan eri luvuissa. Kun keskusteluja tarkastellaan osana yhteisön puhe-kulttuuria, niissä korostuu sekundaarinen oraalisuus: ne ovat media-ammattilaisten tiukassa kontrollissa ja toimivat osana pitkälle erikoistunutta institutionaalitunutta teollisuutta. Keskusteluille on ominaista myös intertekstuaalisuus; ne kytkeytyvät osaksi yhteiskunnassa ja kulttuurissa vaikuttavien tekstien ja diskurssien verkostoa. Viestintätilanteena televisiokeskustelut ovat monitahoisia. Varsinaisten osallistujien lisäksi niissä on läsnä muita osapuolia yhteiskunnan ja mediainstituution taustavaikuttajista television katsojiin. Julkinen keskustelutilanne eroaa arkikeskustelusta erityi-

sesti suunnitelmallisuutensa vuoksi. Ennakoon on päätetty ohjelman konsepti ja tavoitteet, valittu osallistujat ja puheenaiheet ja laadittu käsikirjoitus, jonka noudattaminen ohjaa tilanteen kulkua ja vuorovaikutuksen rakentumista. Katsojan kannalta on olennaista myös televisiopuheen monikanavaisuus: verbaaliset ainekset yhdistyvät kuvaan, jolloin valitut kuvakulmat ja rajaukset vaikuttavat viestin tulkintaan.

Kielentutkijan kannalta kiinnostavinta on se, miten televisiopuheen instituutiotausta näkyy keskustelujen rakenteessa ja kielessä. Ensinnäkin vuorovaikutuksen rakenne perustuu haastatteluille tyypilliseen kysymysten ja vastausten vuorotteluun, joka kuvastaa ja pitää yllä tilanteen epäsymmetrisiä osallistumisehtoja. Toiseksi ennalta valmistellun käsikirjoituksen, keskustelun agendan, vaikutus näkyy etenkin toimittajien puheessa eri tavoin. Kolmantena erityispiirteenä korostuu keskustelujen näytämöllisyys; on kyse esitetystä keskustelusta, joka saa erilaisia muotoja eri lajityypeissä. Joskus nämä muodot voivat olla arkikeskustelunomaisia, mutta silti säännöstöltään ja kielimuodoltaan toisenlaisia. Näkymättömän osallistujan — television katsojan — läsnäolo vaikuttaa kielimuotojen valintaan ja puhekäyttäytymiseen.

Kirjan kolmas luku kuvaa yksityiskohdaisemmin agendan näkyvyyttä keskustelutilanteessa kolmen esimerkkitapauksen avulla. Eri ohjelmien vertailu tuo esiin agendan vaikutuksen keskustelun laatuun. Käsikirjoitusta noudattavissa keskusteluissa vuorovaikutus rakentuu löyhästi toisiinsa liittyvien kysymys–vastaus-parien varaan. Toimittajan vuorot ovat useimmiten käsikirjoituksesta poimittuja kysymyksiä tai johdatteita seuraavaan teemaan ja sidoksia edeltäviin vuoroihin on vähän. Käsikirjoituksen vaikutus voi näkyä myös papereista lukemisena ja vastausten tivaamisena jatko- ja tarkennuskysymysten avulla. Toisaalta jot-

kut toimittajat onnistuvat peittämään taustalla vaikuttavan agendan ja luomaan vireän ja osallistujien ehdoilla toimivan keskusteluympäristön. Tällaisissa ohjelmissa puhe rakentuu enemmän arkipuheen vuorottelusääntöjen varaan siten, että puheenvuorot ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa eikä toimittaja esiinny ohjelmarunkoa vaalivana puheenjohtajana, vaan aktiivisena osallistujana. Toimittaja ohjailee keskustelua nopeilla kysymyksillä ja väliintuloilla, mutta tarvittaessa myös vetäytyy taka-alalle ja antaa vieraille tilaisuuden keskinäiseen vuoropuheluun. Näin osallistujien välille muodostuu tasavertaisempi suhde, jolloin myös toimittajan vuoro voidaan keskeyttää tai hänen vuoron saantinsa estää. Kokonaisuudessaan tämä luku antaa varsin yksityiskohtaista ja samalla käytännönläheistä tietoa siitä, miten erilaiset tavat käsitellä keskustelun ennakkosuunnitelmaa luovat erilaiset olosuhteet vuoropuhelulle. Havainnot agendan vaikutuksesta antavat aineksia myös eri puhetilanteiden vertailulle. Onhan kysymys–vastaus-pareihin perustuva vuorovaikutuksen rakenne tuttu myös monista muista institutionaalisista tilanteista, joissa instituution edustajan puhekäyttäytyminen voi samaan tapaan vaikuttaa siihen, millaiseksi osapuolten väliset suhteet rakentuvat ja millainen ilmapiiri syntyy.

VARIAATIO, VUOROVAIKUTUS JA JULKINEN IDENTITEETTI

Televisiokeskustelujen osallistujat ovat jatkuvan huomion ja arvioinnin kohteena. Katsojat arvioivat heidän persoonaansa, sosiaalista asemaansa ja käyttäytymistään sekä sijoittavat heitä erilaisiin ryhmiin. Tämä kaikki tapahtuu usein puhekäyttäytymisen, usein vieläpä kielimuodon perusteella. Kirjan neljäs luku käsittelee julkisuuden keskustelijoiden puhetapoja variaatioanalyysin ja keskusteluanalyysin

keinoin. Luvussa eritellään sitä, miten puhujien tausta näkyy puhutussa varieteetissa, miten kielimuoto liittyy puhujien (julkisen) identiteetin rakentumiseen ja miten erilaiset puhetavat muokkaavat käsitystä sosiaalisesta todellisuudestamme. Lisäksi tarkastellaan julkisuudessa keskusteluvuorovaikutuskeinoja, joilla yhteiskunnallista taustaa, sosiaalista asemaa tai institutionaalisuutta merkitään.

Televisiokeskustelujen kielimuodon taustalta löytyvät sekä kieliyhteisön julkisuuden puhekielille asettamat ankarat normit että mediakeskustelujen institutionaaliset piirteet. Odotuksenmukainen ja hyväksyttävänä pidetty julkisen puheen kielimuoto on suomalaisessa puhekulttuurissa perinteisesti ollut lähellä kirjakielen normia. Toisaalta kirjoitetun tekstin vaikutus näkyy televisiokeskusteluissa erityisen voimakkaasti. Keskustelut ovat tekstien läpäisemiä ja keskustelijat koulutettuja asiantuntijoita, joiden puheessa kuuluu vahvan kirjallisen kulttuurin vaikutus. Osallistujien tuotoksia vertailtaessa toimittajien puhe näyttää varsin kirjakielisenä. Etenkin keskustelujen alku- ja loppuvaiheissa, jolloin toimittajat puhuvat suoraan katsojalle ja esittelevät tai kokoavat teemoja, käytetään yleiskieltä ja noudatetaan kirjoitetun kielen normeja. Kielenkäyttö kuitenkin puhekielistyy keskustelun tuoksinassa. Varieteetin vaihtelu voikin olla yksi toimittajan keinoista osoittaa keskustelun vaihetta ja suunnata puhetta tietyille vastaanottajalle.

Muut osallistajat voidaan kielimuodon mukaan asettaa jatkumolle, jonka toisessa päässä ovat kirjakieliset ja toisessa paikallisuutensa paljastavat puhujat. Vieraiden käyttämien puhekielisten varianttien mukaan erottuu neljä ryhmää, joiden avulla voi tarkastella julkisen puheen mahdollisuuksia ja rajoja. Ryhmistä kaikkein kirjakielisin koostuu korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa olevista julkisuuden henkilöistä,

kuten ministereistä, kansanedustajista ja yritysjohtajista. Yleisin ryhmä kattaa jossain määrin puhekielisiä muotoja käyttäviä, koulutettuja asiantuntijoita, joiden kielelle on tyypillistä laajalevikkisten ja neutraalien puhekielisten varianttien käyttö. Kolmannessa ryhmässä ovat monipuolisesti puhekieliset, eteläsuomalaista kaupunkipuhekieltä suosivat puhujat. Viimeisenä ryhmänä ovat alueellisen taustansa puheellaan paljastavat keskustelijat. Ryhmät ja niiden kielenkäyttö näyttävät kuvastavan paitsi julkisen puheen normistoa myös mediadiskurssin rajoituksia: julkiselle areenalle pääsy kytkeytyy osallistujien sosiaaliseen asemaan ja jossain määrin myös alueelliseen taustaan, ja kielenkäyttö on vahvasti sidoksissa näihin seikkoihin.

Erityisehdoistaan huolimatta mediapuhe ei siis ole yhtenäinen kielimuoto. Julkisen kielenkäyttö vaihtelee monella tapaa, mutta vaihtelulla on melko selvät rajat. Vaikka tiettyjä laajalle levinneitä puhekielisiä piirteitä esiintyy lähes kaikkien puheessa, varsinaista paikallisuutta osoittavia muotoja on vähän ja niitä esiintyy harvoin.

Nuolijärvi ja Tiittula tarkastelevat puhekielisiä muotoja osana kokonaisvuorovaikutusta. Murteen tai puhekielen käyttö erilaisissa yhteyksissä ja funktioissa sen sijaan jää melko vähälle huomiolle. Esimerkit kuitenkin kertovat, kuinka kielimuodolla voi vahvistaa tai terävöittää omaa viestiään ja tuoda puheeseen erilaisia, yllättäviäkin sävyjä. Kun kielellinen muoto erottuu ympäröivästä kontekstista, se voi toimia strategisena keinona tehostaa omaa sanottavaa ja arvottaa puhekumppania. Myös keskustelukonteksti voi vaikuttaa tietyn kielimuodon valintaan ja vaihteluun. Yksityiskohtaisempi analyysi voisi tuoda lisätietoa siitä, miten eri muotojen käyttö on sidoksissa puheenvuoron luonteeseen ja sijaintiin (esimerkiksi sen pituuteen ja paikkaan dialogissa) sekä laajempaan kontekstiin.

▷

Julkisuuteen tottuneilla keskustelijoilla, kuten poliitikoilla, on omat kielimuotonsa ja vuorovaikutuskeinonsa, joiden avulla he rakentavat julkista kuvaansa. Näitä kirjoittajat kuvaavat tarkastelemalla lähemmin Esko Ahon kielenkäyttöä. Vaikka puhekieliset variantit ovat Aholla yleisiä, ne ovat varsin leimautumattomia eteläsuomalaisen yleispuhekielen muotoja. Puhekieliset muodot ovat useimmiten morfologisia variantteja, kun taas puheen syntaksi myötäilee kirjoitetun kielen rakenteita. Yleisvaikutelmaltaan Ahon puhe onkin melko yllätyksentöntä ja neutraalia, lähellä yleiskieltä olevaa »kompromissikieltä». Tämä kertoo myös julkisen puhujan suuntautumisesta vastaanottajaan: kun puhutaan mahdollisille äänestäjille, käytetään puhetapaa, joka ei poikkea liikaa puheyhteisön odotuksista eikä leimaudu mihinkään erityisryhmään. Kouliintuneilla keskustelijoilla on myös omat keinonsa saada tilaa keskustelussa. Poliitikkojen tapa pyytää, ottaa ja käyttää puheenvuoroja, määritellä aihetta ja antaa palautetta muille kertoo paitsi aktiivisuudesta myös kyvystä ottaa haltuun tietty asema keskustelussa. Kiinnostavaa luettavaa ovatkin havainnot keskusteluista, joissa mediainstituution edustajat ja kouliintuneet asiantuntijakeskustelijat ottavat mittaa toisistaan sekä tuottavat ja merkitsevät erilaisia asiantuntija-asemia tai institutionaalisia rooleja vuorovaikutuksen paikallistasolla.

KONFLIKTIVAI KONSENSUS?

Erimielisyyden käsittely ja vastakkain asettautuminen ovat kirjan viidennen luvun teemoja. Luvun painopiste on konfliktin käsittelyn ja välttämisen keinojen tarkastelussa keskustelunanalyysin keinoin. Televisiokeskustelujen ennakoasetelmaan kuuluu usein erilaisten näkemysten esille tuominen ja käsittely yleisön edessä. Etenkin saksalaisissa televisiokeskusteluissa vastakkaiset

mielipiteet ja konfrontaatio kuuluvat ohjelmien tavoitteisiin ja väittelykulttuuriin. Pyrkimys väittelyyn näkyy ohjelmien valmisteluissa ja toimittajan tavassa tukea vastakkaisuuden syntymistä. Suomessa väittely tai vastakkain asettuminen ei ole samalla tavalla näkyvää. Erilaisia mielipiteitä ja argumentaatiota kyllä pidetään kiinnostusta lisäävinä tekijöinä, mutta ohjelmien ennakkojärjestelyt, käsikirjoitus ja toimittajien tapa ohjailla keskustelua eivät tue erilaisten näkökantojen esiintuloa. Keskustelutilanteet muotoutuvatkin usein haastatteluisiksi, joissa vierailta on vähän tilaisuuksia reagoida toistensa vuoroihin ja joissa erilaiset näkemykset eivät pääse kohtaamaan.

Keskustelujen yksityiskohtainen analyysi argumentaation näkökulmasta paljastaa, miten eri tavat käsitellä vastakkaisuutta näkyvät kielellisissä valinnoissa ja vuorovaikutuksen rakenteissa. Argumentaation — tai sen välttämisen — keinoja käsittelevä luku onkin ainakin keskusteluntutkijan näkökulmasta yksi teoksen sisällöllisesti antoisimmista. Siinä kuvataan yksityiskohdaisesti ja vakuuttavasti niitä suomalaisten ja saksalaisten keskustelujen piirteitä, joiden perusteella keskustelut näyttäytyvät sekä osallistujille että katsojille erityylinä ja joiden pohjalta puhekulttuuria koskevia yleistyksiä usein syntyy.

Suomalaisten keskustelujen vastakkaisuus osoittautuu usein lieväksi ja lyhytkestoiseksi. Vastakkain asettautumista välteään esimerkiksi muotoilemalla puheenvuoro epämääräiseksi ja välttämällä oman kannan ilmaisua tai ilmaisemalla se viivyttellen ja epäsuorasti. Kannanotto-puheenvuoroja myös modifioidaan suosimalla epäspesifejä ja geneerisiä ilmauksia, käyttämällä passiivia, pehmentäviä aineksia ja varauksia tai muotoilemalla oma näkökanta siten, että sen vastakkaisuus edellä esitettyyn jää implisiittiseksi. Kun vastakkaisuutta ilmaistaan, sitä usein lievennetään

esimerkiksi viivytämällä kannan ilmaisua, ilmaisemalla se epäsuorasti ja tuomalla esiin myös samanmielisyyttä. Yksi suomalaisille televisiokeskusteluille ominainen piirre on välttää tekemästä eksplisiittiseksi puhujien välistä vastakkaisuutta. Puhuja voi esimerkiksi viitata edeltävään puhujaan ilmaistessaan samanmielisyyttä, mutta välttää tällaista viittausta erimielisyyden ilmaisussa, kuten seuraava poiminta Claes Anderssonin puheenvuorosta osoittaa: *mä oon aivan samaa mieltä ku sinä mutta tosta mä rohkensin olla sikäli vähän eri mieltä.*

Saksalaisissa keskusteluissa vastakkain asettautuminen on suomalaisia keskusteluja näkyvämpää ja jyrkempää. Vastakkaisuutta ja erimielisyyttä käsitellään näkyvästi ja sitä ilmaistaan metakommunikaation avulla. Väittelyä suosiva ote näkyy jo siinä, miten keskustelut kontekstualisoidaan: toimittaja määrittää keskustelun modaliteetin väittelyksi heti alussa, esittelee aiheen polaarisenä teemana ja keskustelijat kahtena eri näkökantoja edustavina joukkueena. Hän myös yllättää heitä väittelyyn omalla toiminnallaan. Argumentaatio rakentuu siten, että vastakkaisuus on suoraa ja välitöntä. Vastakkain asettautuminen tapahtuu esimerkiksi siten, että viitataan vastakkaiseen vuoroon tai puhujaan ja torjutaan esitetty väite. Oma puheenvuoro voidaan osoittaa suoraan vastaanottajalle ja merkitä vasta-vaiteksi. Vastakkaista kantaa tai sen esittäjää voidaan myös arvostella tai moittia.

Sekä suomalaisissa että saksalaisissa keskusteluissa erimielisyyden käsittely kärkeä jostakin riidaksi. Tekijät käsittelevät yksityiskohtaisesti myös riitasekvenssien rakentumisen tyypillisiä piirteitä. Riitatilanteessa vuorovaikutuksen kulku muuttuu: puheenvuorot lyhenevät ja taistelu puheenvuoroista lisääntyy. Myös toisten häirintä erilaisin keskeytyksin ja väliintuloin lisääntyy. Metakommunikaation avulla taas osoitetaan, että toinen ei kunnioita keskustelun

sääntöjä. Saksalaisessa televisiokulttuurissa kiivas väittely ja jopa riitely on tavallista ja konfliktijaksot saattavat kestää pitkään. Julkisella riitelyllä on siten selvä viihdearvo. Suomalaisessa keskustelussa konfliktijaksot ovat lyhytkestoisempia ja niihin puututaan nopeasti.

Saksalaisen ja suomalaisen aineiston analyysi siis nostaa esiin useita eroja. Yksi kiinnostavimmista on suoran puhuttelun käyttö. Kun saksalaisissa keskusteluissa suorat puhuttelumuodot ovat yleisesti käytössä vastakkain asettautumisen yhteydessä, suomalaisissa keskusteluissa niitä käytetään lähinnä kysymyksissä sekä jonkin verran hyvin voimakkaissa erimielisyyden ilmauksissa. Tekijät kuitenkin huomauttavat, ettei tilanteinen ero ole ehkä niin suuri kuin miltä vaikuttaa (s. 319). Ero nimittäin näkyy selvästi jo konventionaalistuneissa kielellisissä rakenteissa. Suomen kielessä on paljon keinoja puhuttelun välttämiseen, kun taas saksan kielellä puhujien suhteita ilmaistaan eri puhuttelumuodoin. Konventionaalistuneesta erosta johtuu esimerkiksi erilainen tapa pyytää anteeksi (*anteeks vaan, anteeks nyt / Entschuldigen Sie, ich bitte Sie*).

Ovatko erot sitten sidoksissa kulttuuri- taustaan vai keskustelujen institutionaalisuuteen? Analyysi osoittaa, miten kahden kulttuurin erilainen suhtautuminen väittelyyn ja erimielisyyteen näkyy erimielisyyden käsittelyn tavoissa ja siinä, miten julkista vastakkain asettautumista joko välitetään tai tehdään näkyväksi institutionaalisen vuorovaikutuskehityksen sallimin keinoin. Näkyvin ero on siinä, miten konfrontaatiota hakeva tai sitä välttävä vuorovaikutustyylillä rakentaa televisiokeskustelijan julkista kuvaa. Saksalaisessa kontekstissa hyvän keskustelijan ominaisuuksiin näyttää kuuluvan argumentointikyky ja konfliktivalmius. Suomessa taas konfliktihakuista käyttäytymistä vältetään ja pidetään ilmei-

sen kasvoja uhkaavana toimintana. Taitavana keskustelijana pidetäänkin henkilöä, joka kykenee kompromisseihin ja onnistuu väistämään riitaa.

Kokonaisuutena teos tarjoaa tuoreita ja tarkasti dokumentoituja näkökulmia siihen, miten vuorovaikutuksen tasolla rakentuu se erityinen institutionaalisuuden muoto, jonka kautta television näyttämölle asetetut keskustelut kytkeytyvät osaksi arkista puhekulutturia. Lukija saa yksityiskohtaisen ja rikkaan kuvan siitä, miten mediainstituutio rajoittaa julkisen keskustelun kielimuotoa ja keskustelun ehtoja, ja samalla siitä, miten vaihtelevaa, tilannekohtaista ja dynaamista kielenkäyttö julkisella areenalla on. Monitasoisuus ja sujuva liikkuminen eri näkökulmien välillä on yksi kirjan kiistatommista ansioista. Samalla se kuitenkin tuo mukanaan ongelmia. Analyysin tuloksia ja eri viitekehyksiin sijoittuvia havaintoja on paikoin vaikea verrata toisiinsa, ja niiden välisten yhteyksien syvällisempi pohdinta jää vähäiseksi. Päällekkäisyyksiä eri lukujen välillä ei myöskään ole täysin onnistuttu välttämään. Näkökulman vaihdosten lisäksi eri luvut antavat vaikutelman myös eri tavoista suhtautua tutkimuskohteeseen. Kirjoittajan ote vaihtelee eri puheenvuoroissa rakentavan arvioinnin ja kritiikin esittäjäästä etäisempään ja analyttisempaan tutkijan

rooliin. Näin teos puhuttelee myös erilaisia lukijoita ja tarjoaa sekä sovelluskelpoista tietoa televisiokeskustelujen tuottajille ja osallistujille että yksityiskohtaista tutkimustietoa niin kielen tutkijoille kuin muillekin institutionaalisen vuorovaikutuksen erityispiirteistä kiinnostuneille. Kaikkiaan teos on ajankohtainen ja tärkeä puheenvuoro institutionaalisen kielenkäytön tutkimuksen kentällä ja palkitsee lukijansa paitsi informatiivisen ja tarkan analyttisen otteensa myös elävän kirjoitustyyliinsä ansiosta. ■

ARJA PIIRAINEN-MARSH

Jyväskylän yliopisto

Englannin kielen laitos, PL 35 (P)

40351 Jyväskylä

Sähköposti: *apiirain@jyu.fi*

LÄHTEET

- HERITAGE, JOHN 1985: Analyzing news interviews: aspects of the production of talk for an overhearing audience. – T. A. van Dijk (toim.), *Handbook of discourse analysis* Vol 3. s. 95–119. London: Academic Press.
- 1999: Question design. Plenum-esityelmä Broadcast Conversations: Interaction in the Media -konferenssissa, Roskilde, 25.–26.3.1999.